

تبیین شطحیات عرفانی

در حوزه معرفتشناسی حکمت متعالیه

محمدنجاتی*

استادیار گروه فلسفه اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد بندرعباس

چکیده

ابهام و تناقض در بیان، از جمله مهمترین شاخصه های شطحیات عرفانی در حوزه معرفتشناسی است. از نظر ملاصدرا وضوح یا ابهام شهود عرفانی، ارتباط مستقیمی با میزان اشتداد نفس و صفای باطن عارف در فرایند وحدت عاقل و معقول و ریاضتهای شرعی دارد. بر این اساس، وی بروز ابهام در شهود را محصول عدم اشتداد نفس عارف و همچنین فقدان ریاضتهای شرعی میداند که منجر به دستکاری احتمالی و بروز خطا و انحراف در تصدیق میگردد. در مسئله تناقض، صدرا بر اساس مبانی هستی‌شناختی خویش، شطح را بدلیل اشتغال بر دعوی حلول و اتحاد با ذات خداوند، مقوله‌یی متناقض میداند که مستلزم دوگانگی در اصل وجود خارجی است. او بدلیل شاخصه‌های مذکور صراحتاً شطح را آفت دین و عقاید دینی عوام میداند. با این وجود، بر اساس مبانی معرفتشناختی خویش، سعی میکند عرفای وحدت وجودی چون بایزید و حلاج را از این اتهام مبرا سازد. صدرالمآلهین بر اساس رابطه تشان بین حق و خلق معتقد است تجربه این عرفا از فنا بمعنای ترک التفات از خود و انانیت خویشتن و التفات کلی به ذات خداوند است و ایراد شطح احتمالی بدین علت است که ایشان اعلی مراتب وحدت عاقل و معقول

را تجربه کرده‌اند که مستلزم وحدت عاقل و معقول بالذات و بالعرض بوده و نمیتوان چنین تجربه‌یی را به اتحاد و حلولی متصف نمود که ویژگی اساسی شطحیات صوفیان است.

کلیدواژگان

شطح شهود تناقض
فنا وحدت

مقدمه

ابهام و تناقض در بیان، یکی از ویژگیهای بارز شطحیات عرفا در طول تاریخ بوده است. شطح را میتوان گزارشی از احوال و تجربه‌های عارف دانست که عمدتاً محصول تفسیر و برداشت ویژه‌یی است که وی از دین و رابطه انسان با خدا ارائه میدهد. محققان در مقام تبیین ماهیت شطح و علل بروز آن نظریات متفاوتی ارائه کرده‌اند. برخی در حوزه زبانشناسی، شطح را ناشی از کژتابیهای زبان دانسته‌اند، برخی

*.Email:mnejati1361@yahoo.com

این مقاله با حمایت مالی معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی - واحد بندرعباس انجام شده است.

تاریخ دریافت: ۹۲/۴/۲۲ تاریخ تأیید: ۹۲/۱۱/۳